

Neuropsykiatriset vaikeudet, tietoa ja tukkeinoja

13.2.2020

Katja Ala-Kauhaluoma Neuropsykologian erikoispsykologi
Sari Kantelinen Neuropsykologian erikoispsykologi

Liito-koulutusten neuropsykologisten osuuksien tavoite

- ▶ Auttaa ohjaajia omassa työssään ymmärtämään, että lapsen ”outo / häiritsevä” käytös ei johdu lapsen haluttomuudesta suoriutua hyvin tai ohjaajan ominaisuuksista ja taidoista, vaan on osa erityislapsen oirekuvaa -> tieto voi auttaa asennoitumaan eri tavalla
- ▶ ” Kids do well if they can”- asenne (Ross Greene)
- ▶ Tarjota työkaluja siihen, miten tukea erityislapsia harrastuksissa

Case Eemeli, 3. lk

- Puuhastelee usein omiaan luokassa
- Ei ryhdy tekemään tehtäviä tai toimimaan, kun ohjeet on annettu
- Ajautuu usein kesken tekemisen puuhaamaan muuta
- Joutuu välitunneilla kahnauksiin toisten lasten kanssa, toisinaan tönimisiä
- Erityisesti iltapäiväkerhossa oleminen on levotonta ja huoltajaa pyydetään usein hakemaan Eemeli pois kesken iltapäivän
- Koulussa monissa oppiaineissa hankaluutta, niin matematiikassa kuin liikunnassakin

Case Eemeli

- ▶ Mitä ajatuksia Eemelistä ja Eemelin haasteista herää?

Huomioitavaa

- ▶ Näkyvä ”outo” käytös voi johtua monesta syystä
- ▶ Esimerkiksi, jos lapsi ei toimi ohjeiden mukaan, niin syy voi olla:
  - ▶ 1. Kielen ymmärtämisen vaikeus
  - ▶ 2. Tarkkaamattomuus/keskittymisen vaikeus
  - ▶ 3. Toiminnanohjauksen vaikeus
  - ▶ 4. Muistamisen vaikeus
  - ▶ 5. Sosiaaliset vaikeudet

ADHD: Aivojen kehityksellinen häiriö

* Kyseessä aivojen kehityksellinen häiriö/erilaisuus sekä rakenteellinen että toiminnallinen

- Aivojen rakenteiden kehittymättömyys aiheuttaa sen, että lapsi ei kykene iänmukaisella tavalla ottamaan ohjeita vastaan, keskittymään, toimimaan yhdessä jne.
- Päätelytaidot usein ikätasoiset
- Kyseessä aivojen aliaktivaatio, mikä aiheuttaa esimerkiksi tarpeen olla jatkuvasti liikkeessä
- Jos aivot eivät saa riittävän vahvoja ärsykeitä, niin lepotilaverkosto jää näillä lapsilla päälle ja he vaipuvat omiin ajatuksiinsa
- Huomioitava, että ADHD-lapset/nuoret saattavat olla tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen taidoissa jopa 3-5 vuotta ikätovereitaan jäljessä
- Toiminta siis lapsenomaisempaa ja tarvitsevat huomattavasti enemmän tukea kuin ikätoverit, joilla ei ole vastaavia ongelmia.

Mitä on ADHD

- ▶ **Ydinoireet:**
  - ▶ Tarkkaamattomuus
  - ▶ Ylivilkkäisyys
  - ▶ Impulsiivisyys

TARKKAAMATTOMUUS

- ▶ **Häiriöherkkyys**
  - ulkoiset ja sisäiset ärsykkeet häiritsevät keskittymistä/toimintaa
- ▶ **Vaikeuksia pitkäkestoisessa työskentelyssä**
  - tekniikan harjoittelu vaikeaa, koska se vaatii tylsyyden sietämistä
  - sitoutuminen pitkäkestoiseen harrastamiseen saattaa olla vaikeaa
  - pitkäkestoinen yksittäinen treeni haastavaa
- ▶ **Ohjeiden vastaanottamisen/noudattamisen vaikeus**
  - taustalla tarkkaavuuden ylläpidon vaikeus, ei niinkään ymmärtämisen vaikeus
- ▶ **Tavaroiden hukkaaminen**
  - pelikamat jäävät kentälle tai eivät ole tulleet kotoa mukaan
- ▶ **Kyvyttömyys organisoida omaa toimintaansa**
  - myöhästymisiä, tulee nälkäisenä treeneihin, oman pelipaikan hahmottaminen vaikeaa

YLIVILKKAUS

- ▶ **Vaikeus pysyä paikallaan**
  - vaikeuttaa ohjeiden kuuntelua/vastaanottoa
  - menee liian lähelle toisia, muut hermostuvat
- ▶ **Äänekkyyys**
- ▶ **Kyvyttömyys säädellä aktiivisuuttaan**

HUOM! Aina ei esiinny ylivilkkautta, vaan esille voi tulla pikemminkin alivilkkautta, johon liittyy:

- ▶ Toiminnan hitaus
- ▶ Aloittamisen vaikeus
- ▶ Toiminnan ylläpitämisen vaikeus
- ▶ Toiminnan ohjaamisen vaikeus

IMPULSIIVISUUS

- ▶ **Vaikeus odottaa vuoroaan**
  - etuilee
- ▶ **Päälle puhuminen ja paljon puhuminen**
  - muut ärsyyntyvät (lapset/valmentajat)
- ▶ **Tekee ennen kuin ajattelee**
  - ei kuuntele ohjeita loppuun
  - virhealttius

TOIMINNANOHJAUKSEN VAIKEUDET

- ▶ Liittyy osana ADHD-oireisiin
- ▶ Mitä toiminnanohjaus on: Kykyä tavoitteelliseen toimintaan
  - ▶ **1. Ennakointi ja suunnittelu**
    - tulee peliin ilman peliasua/viime tipassa
    - turnauksissa ei eväitä mukana
  - ▶ **2. Aloittaminen**
    - ei kykene aloittamaan yhteisten ohjeiden mukaan harjoitusta
    - tekee kentällä hiekkakakkuja jne.

Toiminnanohjauksen vaikeudet

- ▶ **3. Joustava toteutus**
  - ei osaa pelata kuin yhtä pelipaikkaa, jonka kokee omakseen
- ▶ **4. Työskentelyssä eteneminen ja loppuunsaattaminen**
  - väsähtää kesken pelin/treenin
  - häipyvät pois kesken harjoituksen
- ▶ **5. Lopputuloksen arviointi suhteessa tavoitteeseen**
  - yleinen juoksentelu ympäri kenttää, mutta lapsi kokee tehneensä hienosti harkat
- ▶ Tärkeä arvioida, millä toiminnanohjauksen osa-alueella vaikeuksia ilmenee ja puuttua/tukea sitä.

Mitä on Autismikirjo

- ▶ Ydinoireet:
  - ▶ Vaikeudet vastavuoroisessa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa
  - ▶ Vaikeudet sosiaalisessa kommunikaatiossa
  - ▶ Kaavamainen ja toistava käyttäytyminen

Vaikeudet vastavuoroisessa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa

- Katsekontakti
- Nimeen reagoiminen
- Pyytäminen ja antaminen
  - ei pyydä tarvittaessa apua
  - ei jaa tavaroita, esim. pitää palloa vaan itsellään, ei syötä muille
- Aloitteet, reaktiot ja kommunikaatio tilanteeseen epäsopivia tai väärin ajoitettua

Vaikeudet sosiaalisessa kommunikatioissa

- Puhe ei välttämättä ole vuorovaikutteista
  - puhuu omista mielenkiinnonkohteistaan
  - ei välitä kuunteleeko kukaan ja voi puhua valmentajien antaessa ohjeita
- Puheen selkeys, intonaatio, voimakkuus
- Sanojen omalaatuinen käyttö ja kirjaimellinen tulkinta
- Ei-kielellinen kommunikaatio ja eleet vähäisiä

Rajoittuneita, toistavia käyttäytymismuotoja, kiinnostuksen kohteita ja toimintoja

- Kaavamaiset ja toistuvat liikkeet
- - jää toistamaan harjoitusta (esim. yksittäistä liikettä) ja saattaa raivostua, kun pyydetään siirtymään seuraavaan harjoitukseen
- Muutosten vastustaminen, joustamaton rutiinien noudattaminen, rituaalit
- Rajoittuneet kiinnostuksenkohteet, jotka epänormaaleja voimakkuudeltaan tai kohteeltaan
- Yli- tai alireagoivuus aistiärsykkeille tai epätavalliset aistikiinnostuksen kohteet

Vinkkejä ohjaustilanteisiin

- ▶ RUTIINIT, ENNAKOINTI JA STRUKTUURI
- ▶ Tapaamisissa sama toistuva ohjelma!
- ▶ Ohjelma esitetään mielellään myös visuaalisesti lapsille/nuorille
- ▶ Tee siis oma ajattelusi näkyväksi: mitä tehdään, milloin tehdään, kenen kanssa tehdään ja kuinka kauan tehdään!

Esimerkki TOTAKU- kuntoutusryhmän tapaamisesta

Meditaatio/Mindfulness

Säännöt ja tavoitteet

Kuulumiset

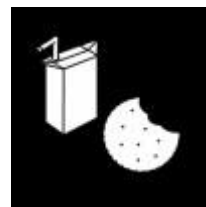
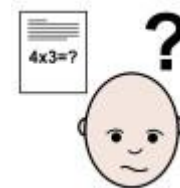
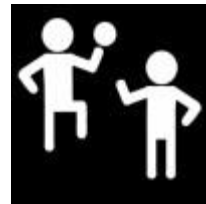

TOTAKU-tapaaminen

Leikki

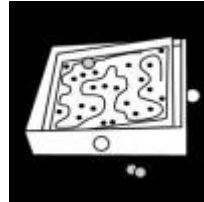
Tehtävä

Mehutauko

TOTAKU-tapaaminen

Peli

Arviointi

Vinkkejä ohjaustilanteisiin

▶ RUTIINIT, ENNAKOINTI JA STRUKTUURI

- välttä yhtäkkisiä muutoksia
- selkeä aloitus ja lopetus yksittäisten toimintojen välillä
- tarvittaessa ajankulua konkretisoiva apuväline

Ohjeiden antaminen

- ▶ Ole selvillä, ketkä lapsista/nuorista tarvitsevat erityistä tukea ja henkilökohtaista ohjausta ja miksi
- ▶ Ole selkeä: anna lyhyet ja yksinkertaiset ohjeet
- ▶ Ennen ohjeiden antamista, varmista, että lasten/nuorten tarkkaavaisuus on suunnattu sinuun.
- ▶ Tarvittaessa mallinna ja ota katsekontakti tai mene lapsen luo, jolla hankala keskittyä ohjeen vastaanottamiseen.
- ▶ Ole selkeä: ei ironiaa, ei sarkasmia etenkin autismikirjon lasten/nuorten parissa
- ▶ Varmista, että kaikki ovat ymmärtäneet harjoituksen (pyydä lapsia kertomaan omin sanoin, mitä pitää tehdä tai sovittu merkki, jos joku ei tiedä, mitä pitää tehdä).

Vinkkejä: Motivaatio ja tunnesäätely

- ▶ Kerro, miksi tiettyä harjoitusta/toimintaa tehdään
- ▶ Vaativan/tylsän harjoituksen/toiminnan jälkeen joku mukava/hauska/palkitseva tuokio
- ▶ Palkitseminen välittömästi
- ▶ Pyri tekemään treenit niin, että jokainen kokee onnistumista
- ▶ Positiivinen palaute: HYVÄN HUOMAAMINEN, MITÄ TEIT HYVIN (konkretia)
- ▶ Muista lukea lasten/nuorten kehon viestejä: tämä auttaa välttämään mahdollisia riitatilanteita
- ▶ Lapsen levottomuus tai häiriökäyttäytyminen saattaa olla merkki siitä, että lasta jännittää tai jopa pelottaa uusi tilanne/toiminta (muista siis aiemmin mainittu struktuuri/ennakointi)
- ▶ Häiriökäyttäytymisessä saattaa auttaa huomiotta jättäminen, mutta jos tämä ei auta ja lapsi käyttäytyy itseä/toisia vahingoittavasti, niin tätä ei tule hyväksyä. Lapsi viedään eri tilaan toisen aikuisen kanssa.
- ▶ Huomioi, että erityisesti autismikirjon lapselle/nuorelle uuden asian oppiminen on työläämpi prosessi kuin muille lapsille. Tarvitaan siis useita toistoja ja aikuisen vahvaa tukea.

Vinkkejä: sosiaalinen vuorovaikutus

- ▶ Ohjaaja päättää, ketkä tekevät kenenkin kanssa
- ▶ Pukuhuoneessa valmentaja/ohjaaja mukana
- ▶ Vapaissa tilanteissa riski kiusaamiseen, nimittelyyn yms. kasvaa
- ▶ Tiimihengen luominen tärkeämpää kuin jatkuva kilpailu
- ▶ Huomioikaa, että näillä lapsilla ei ole taitoa selvittää sosiaalisia ristiriitoja keskenään ilman aikuisen mallinnusta. Vaativat useita toistoja siitä, miten ristiriitatilanteet selvitetään.
- ▶ Muista, että erityisesti autismikirjon lapsilla on vaikeutta ymmärtää ja tulkita toisten käyttäytymistä. He eivät käyttäydy epäadekvaatisti tahallaan vaan taitamattomuuttaan.
- ▶ Autismikirjon lapsi/nuori saattaa siis nipistää/nuolla toista, koska ei ymmärrä, että se tuntuu toisesta pahalta. Sosiaaliset taidot on siis opetettava hänelle.

Malli sosiaalisen ristiriitatilanteen ratkaisemisesta

- ▶ Olette olleet pelaamassa jalkapalloa välitunnilla ja lapsilla on jano. Lapset menevät juoma-automaatille ja olet juuri pääsemässä juomaan, kun Pekka etuilee sinua. Miten ratkaiset tilanteen?
- ▶ Mikä on ongelma: Minua etuillaan, enkä pääse juomaan vuorollani.
- ▶ Mitä mahdollisuuksia on toimia tilanteessa:
  - kerää kaikilta lapsilta oma ehdotus
- ▶ Mitä seuraa, jos toimitaan ehdotuksen a/b/c... mukaan?
  - jokainen lapsi miettii syy-seuraussuhteen
- ▶ Valitkaa lopputuloksen kannalta paras ehdotus.

Vinkkejä: aistiyli-/aliherkkyydet ja aistihakuisuus

- ▶ Selvitä, onko lapsella/nuorella aistiyli-/aliherkkyyksiä
- ▶ Tuntoyliherkkyys: osa kokee kosketuksen jopa lyömisenä, mieti millä tavalla silloin kannustat (sanallinen kannustus)
- ▶ Vältä vahvoja hajusteita
- ▶ Ei liikaa osallistujia pienessä tilassa (meteli nousee)
- ▶ Huomioi ääniyliherkkyys (pillin puhaltaminen, äänenkäyttö)
- ▶ Kaikki eivät halua mennä yleiseen suihkuun

Jumittuminen

- ▶ Kuormitus ja stressiä aiheuttavat tilanteet pyrittävä minimoimaan (muista siis samana toistuva ohjelma, ennakointi struktuuri)
- ▶ Etukäteen olisi hyvä sopia siitä, missä toistavaa toimintaa tehdään ja kuinka kauan (rajattu toiminta-aika ja -paikka)
- ▶ ”Pakottamalla lapsi/nuori ei siirry pois jumistaan” : pyri ennakkoinnin avulla järjestämään turvallinen olo lapselle/nuorelle ja jumitilanteessa pyri viemään huomio muuhun toimintaan. Jos ei mikään auta, niin anna lapsen rauhassa jumittaa, jos se ei häiritse muita. Selitä kuitenkin tilanne muille lapsille, jotta he eivät ihmettele.

Yhteenvetoa

- ▶ Ennakoi ja suunnittele
- ▶ Muista struktuuri
- ▶ Lyhyet, selkokiehiset ohjeet
- ▶ Muista positiivinen, välitön palaute
- ▶ Riittävästi henkilökohtaista ohjausta
- ▶ Tieto vanhemmilta

”Lapset tekevät, jos pystyvät”

Kaikkea ei voi muuttaa, keskity siihen mihin pystyt vaikuttamaan